iki XIX a. (3 pav.), titnago ruošinių (skeltė, nuoskalos) (4 pav.).

Ploto 3 Š dalyje užfiksuota neaiškios paskirties degusių akmenų sankaupa. Akmenys išdėlioti 38 cm skersmens apskritimu, kurio aukštis 7 cm. Daugiau archeologinio pobūdžio struktūrų ar radinių šiame plote nerasta, aptikta tik šiuolaikinių statybinių medžiagų liekanų (šiferio, plytų, įvairių geležinių dirbinių dalių ir kt.).

Tyrimų metu nustatyta, kad Pakrovų senosios kapinės stipriai apardytos statybų metu, užsiimant ūkine veikla ir kasant smėlį. Atsižvelgiant į tai, kad ankstesnių tyrimų metu buvo aptikta žmonių kaulų, siūloma objektą saugoti ir toliau.

The remains of a settlement on the grounds of Pakrovai Old Cemetery

In 2013, three trenches (a total of 30 m^2) were excavated at the site of Pakrovai Old Cemetery (Prienai District). No graves were discovered at the excavated sites, but pit 1 (Fig. 1), oval, with sherds of hand built pottery with smooth surfaces, was discovered (Fig. 2) and sherds of household pottery dating to the early 1st millennium – 19th century (Fig. 3) and flint blanks (a blade, flakes) were collected (Fig. 4). All of this shows that old settlements existed at this site.

4 pav. Titnaginiai dirbiniai iš ploto 2. E. Simanavičiūtės nuotr.

Fig. 4. Flint finds from area 2.

Birutė Salatkienė

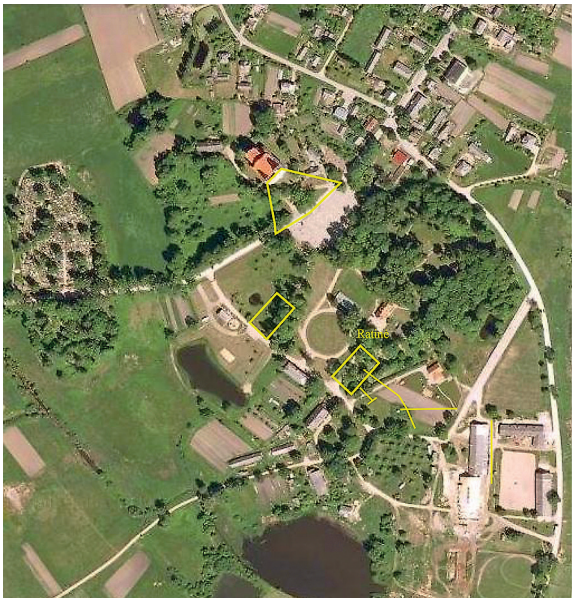
Kurtuvėnų dvaro sodyba

Kurtuvėnų dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas nuo 1498 m., kai dvaro savininkas Mikalojus Jaugėlavičius kuriamai Kurtuvėnų bažnyčiai ir parapijai padovanojo kaimą su 6 gyventojais. Dvaras išsilaikė daugiau kaip 500 metų, jo istoriją tyrinėjo istorikai Jūratė Valužytė, Rita Trimonienė, Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas ir kt. Kurtuvėnų dvaras daug šimtmečių buvo regiono ekonominis ir kultūrinis centras. 1940 m. tarybų valdžia dvarą nacionalizavo. Tarybiniais metais dvaro teritorija priklausė Bubių tarybiniam ūkiui. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo čia buvo Kurtuvėnų žemės ūkio bendrovė. 1993 m. balandžio 27 d. centrinė Kurtuvėnų dvaro sodybos dalis buvo priskirta 1992 m. įsikūrusiam Kurtuvėnų regioniniam parkui, įeinančiam į Šiaulių miškų urėdijos teritoriją. Kurtuvėnų dvaro sodyba tapo regioninio parko centru, siekiant ne tik neleisti sunykti paskutiniams jos elementams, bet pamažu pradėti ją rekonstruoti. Paskutinis dvaro rūmų pastatas, statytas XIX a. pabaigoje dvarininkų Pliaterių, buvo sudegintas bermontininkų 1919 m. Po gaisro jis nebuvo atstatytas ir gyvenamas, bet išstovėjo iki 1957 m., kai vietinių gyventojų buvo išardytas, o iš jo plytų pastatyta keletas miestelio namų. Dvaro oficina – tarnų namas, virtuvė, svirnas ir ūkiniai pastatai išsilaikė geriau. Oficina kurį laiką po II Pasaulinio karo dar buvo gyvenamas namas, vėliau prie jos buvo pastatytas priestatas, išgriautos vidinės pertvaros ir įrengti kultūros namai. Apie 1984 m. jie sudegė. Kurtuvėnų regioninis parkas nutarė atstatyti dvaro oficiną tokią, kokia ji buvo pradžioje, ir įkurti čia savo administraciją. Prieš rekonstrukciją buvo atlikti

istoriniai dvaro (J. Valužytė) ir archeologiniai (B. Salatkienė) oficinos tyrimai. 1995 m. kovo mėnesį šurfuoti oficinos pamatai, o rudenį ištirtas oficinos pastato vidus. Šių tyrimų metu buvo aptiktas dvaro sodybos kultūrinis sluoksnis. Po oficinos pamatais rasta atliekų duobė, užkonservuota XIX a. pabaigoje, kurioje aptikta daugiau kaip 1000 radinių iš XVI–XIX a. 1998 m. oficinos rekonstrukciją buvo numatyta baigti. Reikėjo nutiesti telefono, elektros kabelius, įrengti kanalizaciją, pagal architektės R. Smilgevičiūtės projektą sutvarkyti oficinos paradinės, V dalies ir kiemo aplinką. Archeologiniai tyrimai atlikti būsimų žemės darbų vietose. 2000 m. buvo tiesiamas telefono kabelis iš sodybos Parko g. 4 iki jau esančio kabelio. Prieš žemės darbus buvo ištirta minėta trasa. Ji buvo į R nuo oficinos, kalvelės šlaite, tarpe tarp reprezentacinės ir ūkinės dvaro sodybos dalių. Kurtuvėnų regioninis parkas, dalyvaudamas PHARE ESS programoje „Parama verslo plėtrai“, parengė projektą „Šiaulių rajono infrastruktūros plėtra Kurtuvėnų buvusio dvaro sodyboje ir prieigose“. 2005 m. šis projektas buvo priimtas ir jo vykdymas finansuotas iš programos lėšų. 2005 m. buvo tyrinėjamas dvaro parkas, parteris ir sodininko namas. Buvo nustatyti pagrindiniai Pliaterių laikotarpio (XIX a.) parko takų išsidėstymo ir įrangos elementai. Ištirta parterio, buvusio tarp dvaro rūmų ir svirno, vieta, nustatyta ten buvusio kelio (rato) vieta, matmenys bei įranga, atkasti numatomo atstatyti sodininko namo pamatai, patikslintas pastato planas, pamatų įranga. 2006 m. ištirta numatyto tiesti kelio, juosiančio dvaro sodybą iš R, P ir V, trasa bei vaismedžių sodo teritorija. Buvo nustatytos vietos su kultūriniu sluoksniu, konstatuotas vertingas kultūrinis sluoksnis II oficinos aplinkoje, buvusiame sode. 2007 m. ištirta Pliaterių rūmų terasos vieta, ten atrasti visų 5 rūmų pastatų pamatai ir kitos liekanos, lokalizuotos ledainės, ratinės vietos, ištirti pamatai, senosios kalvės pamatai ir aplinka. 2008 m. ištirta Kurtuvėnų miestelio turgaus aikštės teritorija, atrasti XVII a. magazino pamatai, ištirtas 120 m^2 plotas tarp Pliaterių rūmų ir parko. 2009 m. žvalgytas dvaro sodybos ūkinis kiemas, kur numatyta statyti mažąjį maniežą. 2009 m. buvo ištirtas 93,2 m^2 plotas, aptiktas storas suirusios organikos sluoksnis, kuris parodė, kad dvaro tvartai ir daržinės dvaro sodybos PR dalyje buvo ne vieną šimtmetį. 2011 m. ištirtas ratinės buvusios Nagurskių arklidės pastatas ir lokalizuota senoji oficina dvaro sodybos V dalyje už parterio rato. Ištirtas 1002 m^2 plotas: ratinės vietoje 840 m^2, senosios oficinos vietoje – 162 m^2. Iš viso surinkta 14718 radinių.

Kurtuvėnų dvaro sodybos tyrimų medžiaga buvo ne kartą publikuota (*ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 204–208; *ATL 1998 ir 1999 metais*, V., 2000, p. 375–382; *ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 182–189; *ATL 2006 metais,* V., 2007, p. 212–218; *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 261–270; *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 231–244; *ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 262–265; *ATL 2010 metais*, V., 2011, p. 532, 537; *ATL 2011 metais*, V., 2012, p. 269–288). Visus archeologinius tyrimus inicijavo Kurtuvėnų regioninio parko direkcija, nuosekliai ir kryptingai rekonstruojanti dvaro sodybos funkcijas ir palaipsniui atstatanti čia buvusius statinius.

2013 m. Kurtuvėnuose archeologiniai tyrimai atlikti 4 vietose (1 pav.). Kurtuvėnų miestelio turgaus aikštės pakraščiuose bei bažnyčios prieigose preparuoti 2008 m. ištirto magazino pamatai (59 m^2 plotas). Ratinės pastato vietoje, jo aplinkoje ir inžinerinių tinklų trasose ištirtas 238 m^2 plotas. 2011 m. lokalizuotos senosios oficinos pastato vietoje buvo tiriamas 872 m^2

1 pav. 2013 m. tyrinėtų vietų schema. B. Salatkienės brėž.
Fig. 1. Diagram of the 2013 excavation sites.

plotas. Tiesiamo elektros kabelio tarp arklidės ir ratinės pastatų trasoje ištirtas 8 m^2 plotas. Tokiu būdu iš viso 2013 m. Kurtuvėnų dvarvietėje buvo ištirtas 1177 m^2 plotas. Perkasų koordinačių bei absoliutaus aukščio matavimus atliko IĮ „Ertera“. Kasinėjimai buvo pradėti 2013 m. gegužės 21 d., baigti rugsėjo 15 d.

2008 m. buvo rekonstruota Kurtuvėnų miestelio aikštė tarp Šv. Jokūbo bažnyčios ir dvaro sodybos: iškirsti saviaugiai medžiai, išvalytas ir išpiltas skalda aikštės plotas, rekonstruota dvaro sodybos tvora. Senieji kurtuvėniškiai atsimena, kad šioje vietoje yra buvusi miestelio turgaus aikštė. Aikštės ŠR pakraštyje buvo atidengti dvaro magazino pamatai ir numatyta juos integruoti į aikštės erdvę. Pamatai buvo atidengti ir eksponuojami, tačiau neprižiūrimi, jie apaugo aukšta žole. Nepasiteisino ir aikštės skaldos danga. 2012 m. pabaigoje Šiaulių rajono savivaldybė paskelbė Kurtuvėnų miestelio centrinės aikštės su prieigomis statybos ir rekonstrukcijos darbų konkursą, kurį laimėjo UAB „Šiaulių plentas“. Pagal projektą aikštę numatyta išgrįsti akmenimis, atnaujinti P. Višinskio gatvės dangą, sutvarkyti erdvę tarp P. Višinskio gatvės ir šventoriaus vartų. Taip pat numatoma konservuoti magazino pamatus ir įjungti juos į aikštės erdvę. Prieš atliekant statybos ir rekonstrukcijos darbus, buvo numatyta atlikti žvalgomuosius archeologinius tyrimus P. Višinskio gatvės važiuojamosios dalies vietoje ir aikštės prieigose tarp gatvės pakraščio ir šventoriaus vartų, nuvalant ir preparuojant 2008 m. atrastus dvaro magazino pamatus, kad juos būtų galima parengti eksponavimui. Projekte numatyta visą aikštės plotą iškloti trinkelėmis, gatvės važiuojamąją dalį ir privažiavimą prie šventoriaus vartų išgrįsti akmenimis, sutvarkyti Jėzaus statulos, pastatytos priešais šventoriaus vartus, aplinką ir žaliuosius plotus tarp privažiavimo ir užsėti veja. Aikštės dalyje tarp Kurtuvėnų dvaro sodybos tvoros žvalgomieji tyrimai buvo atlikti 2008 m., todėl 2013 m. juos liko atlikti bažnyčios prieigose ir kelio važiuojamojoje dalyje.

Bažnyčios prieigų plotas buvo išsidėstęs bažnyčios kalvelės ŠV šlaite, kurio nuolydis į PR gana didelis, 2,17 m. Šlaito viduryje, tiesiai priešais šventoriaus vartus 1935 m. buvo pastatyta Jėzaus statula ant postamento, ji apsodinta gėlėmis, o aikštelės pakraščiais pasodinti 6 ąžuolai. Šiuo metu ąžuolai jau dideli. Aikštės dalyje tarp P. Višinskio gatvės ir bažnyčios šventoriaus tvoros buvo iškasta 19 1x1 m dydžio šurfų ir vienas, priešais Jėzaus statulą, 4x4 m dydžio, iš viso 35 m^2. Šurfai buvo išdėstyti eilėmis ir kasami 5 m atstumu vienas nuo kito. 9 šurfai, kiekvienas irgi 1x1 m dydžio, buvo iškasti P. Višinskio gatvės važiuojamosios dalies pakraštyje. Jie išdėstyti

per visą rekonstruojamos gatvės dalies ilgį ir kasti 12 m atstumu vienas nuo kito. Norint atidengti akmenų mūro pamatą, taip pat iškasta 18x1 m dydžio perkasa, į kurią įėjo 3 šurfai. Jos plotas (be minėtų šurfų) buvo 15 m^2.

Tyrinėto ploto ŠV pakraštyje, nuo klebonijos pusės, kultūrinio sluoksnio neaptikta. Iš karto po velėna čia buvo rudas kietas molis prie šventoriaus ir geltonas smėlis prie gatvės. Centrinėje ploto dalyje, šurfe 14A, aptiktas storas 1,8 m kultūrinis sluoksnis. Čia būta duobės, į kurią suverstos suardytos molinės krosnies liekanos – kompaktiški degto molio gabalai, puodyninių ir plokštinių koklių duženos, puodų šukės. Šio šurfo seniausi radiniai datuojami XVI a. Virš šio sluoksnio susikaupė apie 1 m storio maišytos žemės sluoksnis. Tyrinėto ploto PV dalyje kasant šurfus buvo aptikti akmens mūro pamatai, plytų duženų, degėsių, buitinių daiktų liekanų – plytų, koklių, langų stiklo, kalkių skiedinio, puodų šukių, vinių ir kitko. Pamatų vietą palyginus su Kurtuvėnų regioninio parko direkcijoje ir Kurtuvėnų bažnyčios archyve esančiomis nuotraukomis ir dokumentais, nustatyta, kad tai būta parapijos namų pastato, statyto 1913 m. Pastatas vėliau pertvarkytas į altariją. Tarybiniais metais čia buvo Kurtuvėnų mokyklos mokinių bendrabutis. 1972 m. pastatas nugriautas. Tai buvo medinis keturkampio plano, 17 m ilgio ir 9 m pločio namas akmeniniais 80 cm aukščio ir 50–60 cm pločio akmenų mūro pamatais, dengtas malksnomis. Kasinėjimų metu ištirtas šio pastato ŠV fasado pamatas. P. Višinskio gatvės važiuojamosios dalies pakraštyje nuo bažnyčios pusės iškastuose šurfuose aptiktas 0,3–1,6 m storio kultūrinis sluoksnis. Paaiškėjo, kad pirminis žemės paviršius aukščiausias buvo ties šventoriaus vartais, o į ŠR ir PV puses buvo 1–1,2 m žemesnis nei šiuo metu. Žemės paviršius buvo aukštinamas keletą šimtmečių, visą Kurtuvėnų dvaro gyvavimo laikotarpį, taisant, žvyruojant, sausinant kelią.

Svarbiausias istoriniu požiūriu objektas ir vertingiausi radiniai aptikti šurfe 14A, tyrinėto ploto viduryje. Šis šurfas iškastas vietoje, kur pagal projektą turėjo būti žalioji veja. Jokie žemės darbai čia nėra numatyti. Šiame šurfe aptikta struktūra pagal radinius – kaimišką keramiką, puodyninius koklius kryžmine anga galėtų būti datuojama XVII a. Šurfe rasta gausybė krosnies molio ir aplyginto gerai išdegto molio gabalų leistų daryti dvi prielaidas. A. Žalnieriaus nuomone, degto molio gabalai lygintu paviršiumi su tarsi karčių įspaudais fragmentų viduje galėjo būti nuo krosnies skliauto. Todėl viena prielaida būtų tokia – tai sugriautos molio krosnies (gal puodyninių koklių, kurių liekanų čia gausu) liekanos, užkastos čia kaip atliekos. Ugniavietės (?) buvimas siūlytų ir kitą prielaidą, kad tai gamybos vietos liekanos. Bet kokiu atveju detalus šios vietos ištyrimas atidėtas ateičiai. Šurfe 14A 1,6–2,5 m gylyje rastos 38 kaimiškos keramikos šukės, 40 puodyninių koklių fragmentų, plokščiosios ir olandiškos čerpės fragmentų, 15 gyvulių kaulų, 2 šlako gabalai ir 229 molinės krosnies fragmentai.

1913 m. pastatas architektūrinės, istorinės ar memorialinės vertės neturėjo. Jis užfiksuotas fotografijose, aprašytas, ištirta jo pamato konstrukcija. Ištirtoji pamato dalis pagal projektą įeina į grįsto kelio plotą, kur bus atliekami žemės darbai. Pasitarus su KPD Šiaulių padalinio darbuotojais R. Budriu ir Z. Stundžia, buvo nuspręsta, kad dalis pastato pamatų gali būti nukasta.

Aikštės ŠR pakraštyje 2008 m. buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro magazino pamatai. Pagal projektą jie bus integruoti į akmenimis grįstos aikštės erdvę. Visas akmens pamatų plotas,

50 m^2, aikštės pusėje (likusi pamatų dalis yra už rekonstruotos dvaro sodybos tvoros, parko pusėje) buvo iš naujo preparuotas. Akmenys nuvalyti, iš tarpų pašalintos augalų šaknys. Tarybiniais metais akmenų pamatas buvo sužalotas iškasant keletą duobių ir 2007 m. kasant tranšėjas elektros apšvietimo kabeliui. Šios duobės buvo užpiltos. Siekiant sėkmingai integruoti minėtus pamatus į aikštės erdvę, reikėtų rekonstruoti grindinį minėtų duobių ir tranšėjos vietose.

Pagrindinis 2013 m. *ratinės* pamatų ir artimiausios aplinkos tyrimų tikslas buvo papildomai ištirti ypač svarbiose pastato rekonstrukcijai vietose, taip pat pastato aplinkoje, įvairiuose tinklų (šildymo, nuotekų, vandentiekio apšvietimo) trasų vietose. Tyrimų I etapas apėmė pačią pastatą (2 pav.). Darbai pradėti nuo pastato pamatų ir iš jo vidaus pašalinant saviaugintus medžius, dėl kurių nebuvo galima galutinai ištirti pastato 2011 m. Po to nuimti plytų ir akmenų grindiniai, plytos ir akmenys tvarkingai sudėti už pastato pamatų perimetro ribų. Tik tada buvo galima atidengti ratinės pamatų iš vidinės pusės. Išorinė pamatų pusė buvo atidengta 2011 m.

Tyrimai pradėti nuo ratinės pamato preparavimo. Vidinėje pamato pusėje buvo iškasas 1 m pločio perkasa, išdėstyta visu pastato vidiniu perimetru. Jau 2011 m. nustatyta, kad pamatas išlikęs nevienodai. Geriau išlikę pastato galai ir ŠV išilginė siena, o PR pamatas suardytas labiausiai. Pagrindiniai pamato parametrai – pamato aukštis ir plotis 2013 m. tyrimų metu nepasikeitė, tik paaiškėjo keletas naujų jo konstrukcijos detalių. Nustatyta, kad pamato išorinė pusė buvo tvirtesnė, sumūryta iš didesnių, plokštesnių akmenų, sudėtų kompaktiškai. Vidinės pamato pusės akmenys mažesni, tarp jų didesni tarpai. Tai būdinga visiems mūro pamatams. ŠR galiniame pamate, kv. 1E buvo aptikta iki tol nefiksuota pamato ventiliacijos anga. Ji kvadratinė, 30x30 cm dydžio, su viduje išlikusiais sutrūnijusių medinių lentų likučiais – ventiliacijos kanalo liekanomis. Ventiliacijos anga

2 pav. Ratinės pastato 2013 m. tyrinėtų vietų planas:
1 – 2013 m. atidengta pamatų vidinė pusė;
2 – 2013 m. ištirti plotai. B. Salatkienės brėž.

Fig. 2. Plan of the coach house's 2013 excavation sites:
1 – in 2013 unearthed inner side of foundations;
2 – in 2013 investigated areas.

buvo įrengta apatinėje pamato dalyje, apie 40 cm gylyje nuo pamato viršaus.

Iškirtus ant pamatų užaugusius medžius paaiškėjo, kad ratinės PV priestato pamatas išlikęs beveik sveikas. Pagal 2011 m. tyrimus jis yra 11 m ilgio ir 7 m pločio. Tačiau paaiškėjo, kad šio pamato konstrukcija skiriasi nuo ŠR priestato, kuris buvo žemesnis, konstrukcija silpnesnė, panaudota daug plytų. Pastato PV pamato konstrukcija daug tvirtesnė. Tai aukštas ir tvirtas akmenų mūras, 50–80 cm pločio, priklausomai nuo akmenų dydžio. Išlikusios pamato dalies aukštis 60–85 cm, tačiau jo viršutinė dalis nuardyta, todėl pamatas turėjo siekti iki 1 m aukščio. Įvertinant žemės paviršiaus nuolydį PR pusėn, toks pamato aukštis turėjo būti tinkamas. Matyt, žemės paviršiaus nuolydžiu ir virš žemės buvusia jo dalimi galima paaiškinti ir PV priestato pamato tvirtumą. Jo pamatas sumūrytas iš stambių 105x70x65 cm, 90x55x45 cm, 60x50x40 cm dydžio akmenų. Mažesni 35x30x20 cm ir panašaus dydžio akmenys sudėti į didžiųjų tarpus. Mūrijant šį pamatą panaudota daug mažiau plytų nei kitose vietose. Mūras surištas kietu, šviesiu skiediniu su dideliu kalkių kiekiu.

Po pamatu visur buvo 10–20 cm storio maišytos žemės sluoksnelis, susikaupęs ant įžemio. Maišytame sluoksnyje rasta XVIII–XIX a. keramikos, koklių, geležies dirbinių (3 pav.) ir kitų buitinių liekanų. Senojo XVI a. pastato, buvusio ratinės PV dalyje, vietoje buvo susikaupęs 30–40 cm storio maišytos žemės sluoksnis su gausiais XVI–XVII a. radiniais – puodyniniais kokliais keturkampe ir kryžmine anga, keraminiais molinės krosnies ornamentais, kaimiška ir glazūruota keramika ir kt. Tai seniausio pastato, pastatyto XVI a., vieta. Joje rasta molinės glazūruotos, trikampiais štampais dekoruotos lėkštės dalis. Įdomiausios buvo iš molinės plokštės peiliu išpjautos krosnies dekoravimo detalės, viena kurių kryžiaus formos (4 pav.).

Tarp ŠR priestato vidinių sienų ir kitoje pamato pusėje aptiktos 3 krosnys (5 pav.), kurios anksčiau nerastos dėl šioje vietoje ant pamato išaugusio medžio. Tik medį nukirtus buvo galima jas pastebėti ir ištirti.

Krosnis 1 išryškėjo perkasos 40 kv. 9–10O–S kaip tamsi dėmė. 25 cm gylyje nuo ratinės ŠR priestato pamato viršaus, sandėliuko vietoje aptiktas akmenų ir molio konstrukcijos viršus. Tai pusračiu sudėti 40x30x25 cm ir panašaus dydžio akmenys. Pusračio viduje buvo susi-

5 pav. Keramikos degimo krosnys. B. Salatkienės nuotr.
Fig. 5. The pottery kiln.

0 5 cm

4 pav. Molinės krosnies dekoravimo detalė iš XVI a. pastato vietos. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 4. A decorative detail from a clay stove from the site of the 16th-century building.

0 5 cm

3 pav. Geležinis medinio kastuvo apkalas iš ratinės vietos. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 3. An iron fitting, from a wooden spade, found at the coach house site.

0 3 cm

6 pav. Plokštinis koklis iš krosnies 1 užpildo žemių. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 6. A panel stove tile (Blattkachel) from the soil filling stove 1.

kaupusi tamsi maišyta žemė. Priestato pamatas ir šalia jo 2013 m. iškasta vidinė perkasa perpjovė šią konstrukciją ir išryškino jos skersinį pjūvį. Preparavus ją paaiškėjo, kad tai 1,9 m skersmens duobė, iškasta įžemyje. Duobės kraštai grįsti stambokais, apie 40x30x25 cm dydžio akmenimis, sudėtais glaudžiai vienas ant kito ir priglaustais prie duobės sienų. Šis akmenų grindinys iš vidaus buvo apklotas storu, iki 15 cm, molio sluoksniu. Visas molis perdegęs, plytų spalvos, tačiau ne sukepęs, o trupantis. Duobės dugne akmenų nebuvo, tačiau molio sluoksnio storis čia siekė 30–40 cm. Konstrukcijos gylis nuo sienų akmenų viršaus iki dugno molio buvo 50 cm, taigi, duobės, kurioje įrengta konstrukcija, gylis turėjo būti 0,9–1 m. Po to, kai ši konstrukcija buvo apleista, į jos vidų sugriuvo dalis sienų akmenų, kurie preparavimo metu buvo išimti. Visas konstrukcijos tūris buvo primestas puodyninių ir plokštinių koklių ir puodų šukių, perdegusio molio gabalų. Čia rasta daugiau kaip 400 radinių. Tai žvyniniai karniziniai kokliai, puodyniniai, plokštiniai kokliai su žmogaus figūrėle, žirgo galva. Šios keramikos šukės buvo susimaišę su tamsia maišyta žeme, kuo giliau, tuo šviesesne.

Konstrukcijos forma ir struktūra, perdegusio molio gausa, keramikos atliekų kiekis rodo, kad čia greičiausiai būta keramikos degimo krosnies. Ji buvo įrengta kur kas anksčiau, nei XVIII a. I pusėje statyta Nagurskių laikotarpio arklidė. Sprendžiant iš puodyninių koklių kiekio galima spėti, kad krosnis pastatyta XVI a. pabaigoje ar XVII a. pradžioje. Taigi, ji vienalaikė su seniausiu pastatu, aptiktu ratinės PV gale, kurio viduje rasta molinė puodyninių koklių krosnis. Iš radinių būtų galima išskirti glazūruotus ir neglazūruotus puodyninius koklius su stilizuotu gėlės žiedu dugne, žvyninius frizinius–karnizinius koklius, plokštinius koklius su medžioklės scena (6 pav.), šuns, arklio figūromis.

Preparavus krosnies 1 aplinką paaiškėjo, kad pirmoji krosnis buvo suardyta šalia statant antrą tokią pat. Jos pusračiu išsidėstę sienų mūro akmenys išryškėjo prie pat ratinės priestato pamato. Pamatą nuardžius paaiškėjo, kad jį kasant *krosnis 2* buvo visai suardyta, vietoje

išliko tik dalis akmeninių sienų – pusračiu sudėti akmenys, dalis perdegusio molio ir degėsių. Jos vietoje taip pat rasta daug keramikos šukių ir kitų radinių.

Už 2 m į PV nuo krosnies 2 liekanų, kv. 13–15N–P, 40 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus išryškėjo dar viena degto molio struktūra. Tai buvo pailga elipsės formos perdegusio plytų spalvos molio dėmė, kurios viduryje matėsi juodos su degėsiais žemės sankaupa. Jos ilgis 2,9 m, plotis 2,2 m. Padarius pjūvį paaiškėjo, kad struktūros gylis 60–70 cm. Pjūvyje matyti, kad šiai struktūrai taip pat buvo iškasta pailga duobė, kurios dugnas ir sienos išplūktos 20 cm storio molio sluoksniu. Visas molis perdegęs, tačiau nesukepęs, trupantis. Įdubęs struktūros vidus užsinešęs tamsia su degėsiais žeme, kurioje labai daug molio gabalų, plytų, čerpių, koklių, puodų šukių. Atrodo, kad tai taip pat keramikos degimo krosnis, tik jos forma ir struktūra kiek kitokia. Čia sienoms nenaudoti akmenys. Struktūra įvardyta kaip *krosnis 3*.

Sprendžiant iš radinių, visos 3 keramikos degimo krosnys įrengtos ir naudotos XVI–XVII a.

Atradus net 3 keramikos degimo krosnis vienoje vietoje buvo svarbu ištirti artimiausią jų aplinką. Dalį tos aplinkos jau suardė statoma Nagurskių laikotarpio arklidė ir ratinės laikotarpio priestatai. Buvo patikrintas 4x3 m plotas į PV nuo krosnių liekanų. Tačiau preparavus plotą iki 30 cm gylio paaiškėjo, kad jau pasiektas įžemis, ir jokių struktūrų neaptikta. Ploto viduryje buvusi plytų ir akmenų sankaupa pasirodė esančios statybinės liekanos.

2013 m. tyrimų III etapas apėmė inžinerinių tinklų vietas. Tai geoterminio šildymo, kanalizacijos ir apšvietimo kabelio vietos. Būsimajame lankytojų centro pastate bus įrengtas geoterminis šildymas. Jo vieta buvo numatyta už 34 m į PR nuo ratinės pastato. Tarp ratinės ir geoterminio šildymo trasos eina keliukas į privačią valdą. Tarpe tarp keliuko ir ratinės buvo iškasti 3 šurfai, kiekvienas 1x1 m dydžio – 1Da, 2Ga ir 3Ga. Tiek šurfų pakako, nes 2011 m. buvo šurfuojama būtent ta ratinės aplinkos dalis ir ten nebuvo aptikta kokių nors struktūrų ar kultūrinio sluoksnio. Kitoje kelio pusėje iš pradžių buvo kasami tokio paties dydžio šurfai, tačiau jau 20 cm gylyje aptiktos akmenų struktūros, primenančios akmeninius pamatus, nesurištus skiediniu. Iš 1828 ir 1886 m. dvaro sodybos planų buvo žinoma, kad čia stovėjo keli greičiausiai ūkinės paskirties pastatai. Todėl buvo nutarta iki įžemio iškasti tą vietą, kur žemėje bus sumontuota geoterminio šildymo įranga. 2013 m. tyrimų programoje nebuvo numatyta lokalizuoti minimų pastatų, todėl nutarta pakoreguoti geoterminio šildymo įrangos vietą, jei numatytoje vietoje būtų aptikta pamatų. Ieškant vietos bei pamatų susiformavo sudėtingos konfigūracijos perkasa 42, kurioje aptikti dviejų pastatų pamatų fragmentai, vienas kurių buvo su priebučiu, pastatytu ant plytų pamatų. Geoterminio šildymo įrangos vietoje buvo užfiksuota akmenų sankaupa, kuri nebus pažeista įrangą montuojant, todėl įrangos vietos koreguoti nereikėjo.

Perkasos 42 vietoje stovėję pastatai nugriauti tarybiniais metais, prieš tai jie naudoti mechaninėms dirbtuvėms, sandėliams. Jų vietoje rasta įvairių metalinių žemės ūkio mašinų detalių, butelių duženų, langų stiklo, puodų šukių, fermų įrangos detalių, polietileno ir kitokių buitinių liekanų. Iš vertingesnių radinių paminėtinos geležinės baroko stiliaus karietos dekoravimo detalės, stiklo butelio atspaudas.

Inžinerinių tinklų įrengimas apėmė ir kanalizacijos trasos nutiesimą nuo ratinės pastato iki arklidžių. Dalis šios trasos jau tyrinėta

2006 m., kai buvo tiesiamas kelias, juosiantis visą dvaro sodybą. Tai trasos dalis tarp arklidės pastato ir daržo, buvusio į PR nuo ratinės, kalvelės, ant kurios įsikūrusi reprezentacinė dvaro sodybos dalis, įkalnėje. Šioje trasoje buvo iškasta 15 šurfų, kiekvienas 1x1 m dydžio. Šurfai išdėstyti kas 10–15 m, priklausomai nuo jų dislokacijos pastatų ir kelio atžvilgiu, įvardyti 1G–15G. Kanalizacijos trasoje iškasti šurfai parodė, kad joje nėra jokių struktūrų. Per daržą ir pievą iki kelio į arklides iškastuose šurfuose 1G–9G buvo susiformavęs daržo sluoksnis su XVIII–XX a. būdingais atsitiktiniais radiniais, pakliuvusiais čia su pelenais ir šiukšlėmis. Tai glazūruotų puodų šukės, koklių nuoskalos, plytų trupiniai, vinys, stiklo duženos. Prie arklidžių pastato iškastuose šurfuose užfiksuotas tarybinio laikotarpio ir Pliaterių laikų akmeniniai grindiniai, mūrinio Pliaterių laikotarpiu XIX a. pabaigoje statyto arklidės pastato statybos liekanos – plytos, kalkių skiedinys. Po grindiniais šurfuose 14G–15G fiksuotas senas organikos sluoksnis, susiklostęs čia susikaupus pašaro liekanoms, mėšlui ir kt. Toks sluoksnis arklidžių aplinkoje buvo aptiktas ir 2009 m.

Dar 5 šurfai 16G–20G iškasti ratinės pastato ŠR dalyje, kur numatyta tiesti apšvietimo kabelį. Iš pradžių visi jie buvo kasami 1x1 m dydžio, bet vėliau šurfai 17G ir 20G praplėsti. Šurfe 17G užfiksuota akmenų struktūra, todėl jis išplėstas iki 5 m^2 dydžio. Pagal 1828 m. planą čia stovėjo mažas pastatėlis. Greičiausiai šurfe 17G aptikta akmenų struktūra yra šio pastatėlio akmeniniai pamatai, nesurišti skiediniu. Šioje vietoje apšvietimo kabelio vieta pakoreguota, kad minėti pamatai nebūtų suardyti.

Šurfe 20G buvo aptiktas 30 cm storio kultūrinis sluoksnis su labai gausiais radiniais – koklių nuolaužomis, puodų šukėmis ir geležies dirbiniais. Sprendžiant pagal radinių skaičių (3

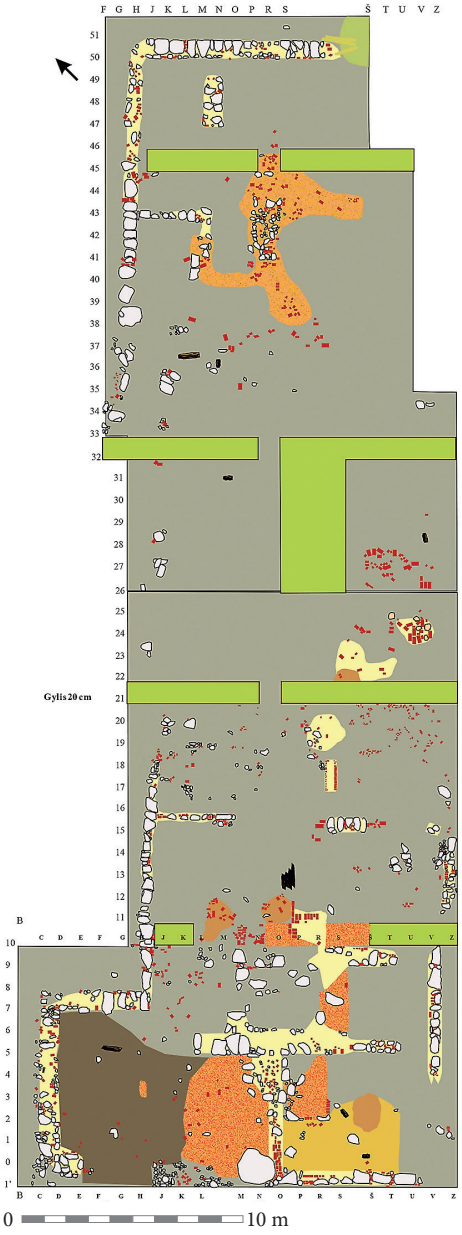
7 pav. Žvyninis frizinis–karnizinis koklis iš šurfo 20G. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 7. A scaled frieze (Frieskachel) – cornice (Gesimskachel) stove tile from test pit 20G.

kaimiškos, 16 neglazūruotos, 55 gazūruotos keramikos šukės, 1 fajanso, 8 porceliano fragmentai, 8 puodyninių ir 245 plokštinių koklių gabalai (7 pav.), 1 olandiškos čerpės šukė, 14 vinių, 2 ketinio puodo detalės ir kt.) čia greičiausiai būta atliekų duobės panamėje. Kituose šurfuose (16G, 18G ir 19G) rimtesnio kultūrinio sluoksnio ar radinių neužfiksuota, tik netoli žemės paviršiaus aptikta plytų ir griuvenų sankaupų.

Kurtuvėnų dvaro sodybos senoji oficina yra buvusi reprezentacinės dvaro sodybos zonos V dalyje, į PV nuo buvusių dvaro rūmų ir į ŠV nuo parterio. Pagrindinis 2013 m. tyrimų tikslas buvo nustatyti jos pastato matmenis ir vidinę struktūrą. Tyrinėta pamato mūro struktūra, vidinių sienų pamatai, krosnių ir kaminų padai, grindiniai ir kitos dangos, taip pat pastato vidaus kultūrinis sluoksnis. 2013 m. iš viso buvo tiriamas 872 m^2 plotas (8 pav.). Buvo atidengti išlikę išoriniai ir vidiniai pamatai ir krosnių padai, nustatytas pastato planas ir matmenys.

Senoji oficina buvo medinis keturkampio plano pastatas su dviem priebučiais prie namo PV ir ŠV kampų, dengtas olandiškomis čerpėmis. Trečias priebutis galėjo būti prie namo ŠR kampo, atsuktas į parterio pusę, tačiau ant pastato ŠR pamato užaugę 40–50 cm skersmens

8 pav. Senosios oficinos pastato planas. B. Salatkienės brėž.

Fig. 8. Plan of the old officina building.

kaštonai ir uosiai neleido atidengti šios pastato dalies ir nustatyti tikslių matmenų. 2013 m. buvo tiriami tik pamatai ir vidinė pastato erdvė. Dėl didelio tyrimų ploto viso kultūrinio sluoksnio per vieną sezoną ištirti nebuvo įmanoma. Kultūrinis sluoksnis buvo preparuojamas iki 40–50 cm gylio. Tokiu būdu išryškėjo pamatai, krosnių padai, akmenų krūvelės grindų sijoms pakloti, atsidengė griuvenų sluoksnis. Norint iki galo ištirti pastato viduje ir jo aplinkoje susikaupusio kultūrinio sluoksnio visumą bei radinius, archeologinius tyrimus būtina pratęsti.

Senosios oficinos namas pastatytas nelygioje vietoje, jo P ir V dalis buvo kalvelės šlaite, ŠR jos plokščioje viršūnėje, todėl jo pamatai buvę nevienodo aukščio. Senoji oficina buvo labai didelis pastatas, orientuotas ŠR–PV kryptimi, su dviem priebučiais abiejuose galuose iš ŠV pusės. Jo ilgis 50 m, plotis per vidurį 14 m, o su priebučiais 18 m (9 pav.). Jį sudaro 3 dalys – abiejuose galuose buvo įrengtos gyvenamosios patalpos su krosnimis, o viduryje būta didelės nešildomos priemenės. Į gyvenamąsias patalpas buvo vaikštoma per priebučius.

Perimetriniai pamatai platūs, 40–60 cm. Jų tikslus gylis kol kas nėra nustatytas. Pamatai tvirtai sumūryti iš akmenų, o tarpai vietomis užpildyti plytomis ir jų gabalais. Akmenys įvairaus dydžio, didieji siekia 85x65x30 cm, 70x55x40 cm ir panašiai. Jie komponuoti su 35x25x20 cm, 45x30x20 cm ir panašaus dydžio akmenimis. Tai lauko rieduliai ir skaldyti akmenys, surišti kietu rusvu kalkių skiediniu. Plytos buvo dedamos daugiau viršuje, o plytų trupiniai nuo pat apačios iki viršaus. Vidiniai pamatai tokios pat konstrukcijos, tačiau jų plotis įvairus – esama 50 ir 30 cm pločio vidinių pamatų. Pastato struktūrą sudarė 9 patalpos, iš jų 6 buvo PV gale (10 pav.), 2 – ŠR ir priemenė tarp jų. Tolesni tyrimai gali pakoreguoti patalpų skaičių

9 pav. Senosios oficinos pastato bendras vaizdas iš ŠV. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 9. General view of the old officina building as seen from the NW.

10 pav. Senosios oficinos pastato PV galas. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 10. The SW end of the old officina building.

ir dydžius – gali būti, kad ne visoms vidinėms sienoms buvo išmūryti pamatai.

Patalpa 1 – tai kampinė patalpa oficinos R kampe. Galimas jos dydis yra 8x6 m, krosnis buvusi jos vidiniame kampe. *Patalpa 2* galėjo apimti kitą, galinę pastato PV dalį. Jos dydis su priebučiu 10x8 m, tačiau tai dar reikia tikslinti. Vidinio pamato, skiriančio priebutį, neaptikta, tačiau pertvara galėjusi būti ir be pamato. Šios patalpos krosnis buvusi taip pat vidiniame, ŠR, kampe ir turėjusi sudaryti vieną sistemą su patalpos 1 krosnimi, kur patalpų susijungime aptiktas didelis kamino ir krosnių padas. *Patalpa 3* buvusi greta patalpos 1, į ŠV nuo jos, su viena išorine siena ŠR pusėje. Ji palyginti maža, 6x3 m, su krosnimi PV kampe. *Patalpa 4* buvo priešingoje nei patalpa 3 oficinos pastato pusėje, 7x4 m dydžio. Ji taip pat turėjo vieną išorinę sieną, o jos krosnis buvusi vidiniame PR kampe, taip pat sudaranti vieną sistemą su patalpos 3 krosnimi. *Patalpa 5* pagal vidinių pamatų išsidėstymą galėjusi būti didelė, per visą pastato plotį, 13x5 m dydžio, su dviem išorinėmis sienomis, jeigu viduryje nebūta pertvaros be pamato. Ją galėjo apšildyti krosnis, buvusi ties patalpos PR sienos viduriu. *Patalpa 6*, buvusi į ŠV už patalpos 5, taip pat galėjo būti didelė, per visą namo plotį, 13x4(5?) m dydžio, jei nebūta pertvaros pagal išilginę pastato ašį. Kol kas nerasta aiškios šios patalpos krosnies vietos. Visos paminėtos patalpos buvo su medinėmis grindimis, ką rodo daugelyje vietų rasti sutręšusių grindlenčių likučiai, nemažai grindų vinių. Tai plonos geležinės kaltinės vinutės, su galvute, sudarančia tarsi du lapelius. Jų gausiai rasta Nagurskių rūmų vietoje 2007 m. ir Nagurskių laikų arklidės vietoje 2011 bei 2013 m. Sprendžiant iš koklių kiekio ir įvairovės, patalpos buvo šildomos koklinėmis krosnimis. Didelis kiekis plono, 2 mm, langų stiklo šukių rodo,

11 pav. Titnaginio šautuvo spynos duželis. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 11. A flintlock striker.

12 pav. Skaičiavimo žetonas iš senosios oficinos vietos. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 12. A jeton from the old officina site.

kad patalpos buvo šviesios, su rankų darbo stiklo langais. Nemažai rasta ir tinko gabalų su keliais kalkių baltinimo sluoksniais, taigi patalpų sienos buvę tinkuotos.

Už patalpos 6, toliau į oficinos pastato ŠV galą buvusi *patalpa 7* – didelė (20x13 m dydžio) nešildoma priemenė. Tai buvo viena ar kelios patalpos (su pertvaromis, be akmeninių pamatų) su medinėmis grindimis. Visame priemenės plote užfiksuotos įvairaus dydžio akmenų krūvelės, ant kurių buvo suklotos grindų sijos. Tokia pat grindų konstrukcija buvo svirne, magazine (2008 m. tyrimai), Nagurskių laikų arklidėje (2011 m. tyrimai). Priemenės vietoje rasta dauguma titnaginių šautuvų spynų dužeklių (11 pav.), todėl tikėtina, kad čia buvo laikomi ginklai dvaro apsaugai. Didelis monetų kiekis ir skaičiavimo žetonas (12 pav.) liudija čia vykusius piniginius atsiskaitymus. *Patalpa 8* yra buvusi oficinos pastato ŠR kampe. Ji 10x11(?) m dydžio, su krosnimi vidiniame PV kampe. *Patalpa 9* galėjusi būti priebutis prie pastato ŠV kampo. Jis 7x3 m dydžio, matyt, nešildomas.

Senosios oficinos pastatas yra degęs. Gaisro pėdsakų labai daug – tai nuo karščio suskilinėję pamatų akmenys, apsilydę ir sustiklėję plytų

13 pav. Stiklinė taurė iš senosios oficinos vietos. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 13. A glass from the old officina site.

gabalai ir koklių fragmentai, susilydęs langų stiklas ir stiklo buteliai, stiklinė taurė (13 pav.), apdegę žiestos keramikos ir porceliano indų šukės, labai daug apdegusių vinių, apdegusių grindlenčių gabalai. Gali būti, kad po gaisro buvo atstatytas tik pastato PV galas, nes 1828 m. Kurtuvėnų dvaro sodybos plane pažymėtas kur kas trumpesnis pastatas, nei rodo 2013 m. atidengti pamatai.

Visame tyrinėtame plote rasta labai daug archeologinių radinių. Tai statybinės medžiagos, namo įrangos detalės, buities daiktų likučiai, įrankiai, monetos, šaunamųjų ginklų detalės. Radiniai leidžia teigti, kad senoji oficina buvo Nagurskių laikotarpio (XVIII a.) dvaro administracija. Čia greičiausiai gyveno ekonomai (gerai įrengtos patalpos, koklių krosnys, porceliano indai), buvo vykdomos piniginės operacijos (monetos, skaičiavimo žetonas), gyveno dvaro sargyba ir buvo laikomi ginklai (titnaginių šautuvų dužekliai, šratai), galbūt būta patalpų svečiams, sandėlių (švininės plombos). Senosios oficinos tyrimų tąsa labai svarbi, galinti suteikti labai vertingų duomenų apie dvaro istoriją, gyvenseną, buitį.

Senosios oficinos pastato ŠR gale aptikta konstrukcinių elementų, iškrintančių iš aprašyto pastato konteksto. Tai skiediniu nesurištas stambių akmenų pamatas, buvęs ties ŠV priebučiu. Jo tyrimas dar nebaigtas, todėl galutines išvadas daryti anksti. Senosios oficinos pastato ŠR kampo tyrimams trukdė čia glaudžiai augantis kaštonų ir uosių guotas, todėl dar neaišku, ar 2005 ir 2011 m. už jų į parterio pusę atrasti pamatai buvo šio pastato, ar kito, atskiro, namo dalis. Kol tyrimai nebaigti, galima daryti tik prielaidą, kad šioje vietoje būta ankstesnio už oficiną pastato. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad Šiaurės karo ir maro metais dvaro sodyba ir miestelis visai sunyko, liko tik vienas pastatas be langų netoli sodybos vartų. Tikėtina, kad minimas pastatas galėjęs stovėti senosios oficinos vietoje, jos ŠR gale. Tokią prielaidą paremtų ir šioje vietoje gilesniuose sluoksniuose (40–60 cm gylyje) rastų XVII a. datuojamų monetų gausa.

Pastato viduje ir jo artimiausioje aplinkoje kultūrinio sluoksnio storis buvo labai įvairus. Pamatų vietose jis siekė 1–1,1 m gylį, o pastato P gale, viduje, tik 30 cm. Dėl šios priežasties vienodo gylio visose tirtose vietose laikytis buvo neįmanoma. Pastebėta griuvenų ir radinių gausa ties išorinėmis pastato sienomis PV ir ŠV priebučių aplinkoje, ties išilgine pastato ŠR siena. Tokios sankaupos čia greičiausiai atsirado valant gaisravietę ir rengiantis daliniam senosios oficinos pastato atstatymui.

Kurtuvėnų dvaro sodybos teritorijoje iki šiol buvo antžeminių elektros tinklų linijų ant stulpų. Sodybos PR dalyje tarp buvusios ratinės ir arklidžių, pievoje įrengtas elektros transformatorius. Iš jo nutiesta elektros stulpų linija į privačią sodybą, esančią dvaro sodybos R dalyje. 2013 m. vasarą šią stulpų liniją buvo numatyta panaikinti ir nutiesti požeminį kabelį nuo transformatoriaus iki elektros stulpo, stovinčio ties dvaro parko kampu. Projektas pavadintas „AB LESTO priklausančių elektros tinklų ir įrenginių, patenkančių į Kurtuvėnų regioninio parko direkcijos žemės sklypą, Kurtuvėnų k. Šiaulių raj., ir trukdančių vykdyti statybos darbus, per-

kėlimas“. Darbus atliko UAB „Fisanta“. Visas elektros trasos ilgis 180 m. Kabelius buvo numatyta tiesti 80 cm, o dirvoje 1 m gylyje. Dalį trasos po grįstu keliu numatyta kasti uždaru būdu, nepažeidžiant grindinio. Kelio V pusėje trasa bus kasama šalia kelio. Ties privačios sodybos sklypo kampu trasa eina per daržą PV kryptimi, o už daržo iki transformatoriaus – per pievą.

Numatytos elektros kabelio trasos dalyje nuo stulpo iki sodybos kampo 2006 m. atlikti žvalgomieji tyrimai, prieš nutiesiant kelią, juosiantį dvaro sodybą iš R, PR, P ir PV pusių, taigi, buvo svarbu atlikti žvalgomuosius tyrimus 80 m ilgio trasos dalyje nuo sodybos sklypo kampo iki transformatoriaus per daržą ir pievą. Ta Kurtuvėnų dvaro sodybos dalis, per kurią nutiestas naujasis kelias nuo Žvejų gatvės žirgyno link, tyrinėta 2006 m. Tuo metu kasant šurfus būsimo kelio vietoje buvo pastebėta statybų pėdsakų ir statybinių medžiagų sankaupų, kurios liko nuo mūrinių dabartinės arklidės, o XIX a. pabaigoje – statomos karvidės statybų. Norint įsitikinti, ar 2013 m. naujai tiesiama elektros kabelio trasa neis per ankstesnes struktūras, senesnius pamatus ir kita nuo minėto kelio šurfai buvo kasami kas 8 m. Iš viso buvo iškasti 8 šurfai. Jų dydis 1x1 m, gylis – nuo 60 cm iki 1,1 m. Tyrimai parodė, kad elektros kabelio trasos vietoje yra susikaupęs 40–80 cm storio maišytos žemės sluoksnis su žmonių veiklos pėdsakais. Visuose šurfuose buvo užfiksuota pilka minkšta daržo žemė su smulkiais plytų trupiniais ir stambesniais plytų fragmentais. Dviejuose šurfuose rasta radinių – kalvio darbo geležinio peilio fragmentas ir porcelianinės lėkštės šukė. Dar dviejuose šurfuose aptikti stambūs rieduliai. Nemažų riedulių pastebėta ir elektros trasos aplinkoje. Tiek su suirusia organika ir plytų trupiniais maišyta žemė, tiek radiniai čia susikaupė dvaro ūkinės veiklos laikotarpiu, daugiausiai XIX–XX a. Jokių pastatų pėdsakų ar kitų struktūrų tirtame plote neaptikta.

2013 m. tyrinėtoje Kurtuvėnų dvaro sodybos teritorijoje, perkasose 40–42 rasta 12 titnago dirbinių. Jų analizę atliko ir interpretavo KU doktorantas G. Slahas. Tarp titnago dirbinių buvo kaltelis, strėlės antgalio įkotės fragmentas, gremžtukas, grąžtelis, skeltės dalis, du skaldytiniai ir keletas nenustatytos paskirties dirbinių. Kaltelį, įkotės fragmentą, gremžtuką ir grąžtelį–plėstuvą galima priskirti konkretiems nuoskalinės kilmės dirbiniams. Dar du dirbiniai buvo skaldytiniai, kiti radiniai priskirti nuoskaloms, susijusioms su ugnies įžiebimu. Dar 4 nuoskalas galima interpretuoti kaip nuo skaldymo likusias atliekas. Visi dirbiniai atskelti naudojant kietą skaldymo techniką ir yra nuoskalinės kilmės. Kai kurie dirbiniai su antrinio panaudojimo pėdsakais, kai radus ankstyvesnio laikotarpio dirbinį jis vėliau performuotas ir panaudotas dar kartą. Tai rodo titnago medžiagos trūkumą regione. Lygiai tokių pat nuoskalinės kilmės technologinių bruožų turi ir kiti akmens ir bronzos amžių paminklai, kurių regionuose nėra kokybiškos titnago žaliavos arba ši žaliava labai prastos kokybės. Pagal skaldymo techniką ir patinizaciją radinius galime išskirti į kelius laikotarpius: vėlyvasis (finalinis) paleolitas – ankstyvasis mezolitas ir bronzos amžius. Du dirbinius galime skirti geležies amžiui ar net Naujausiems laikams.

2013 m. Kurtuvėnų dvaro sodyboje rasta nemažai monetų iš XVII–XX a. laikotarpio. Tarp jų buvo LDK, Lenkijos, Prūsijos, Švedijos, Rusijos monetų (14 pav.) ir vienas skaičiavimo žetonas (E. Remeco duomenys). Tarp Kurtuvėnų dvaro sodybos radinių buvo 3072 kaulai ir jų fragmentai. Atlikus XVI–XIX a. kaulinės kolekcijos analizę (prof. L. Daugnora) nustatyta,

14 pav. Frydricho II Klėvės 1757 m. 6 grašiai iš senosios oficinos. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 14. A Frederick II 1757 Kleve sixgroat from the old officina.

kad dvaro teritorijoje vyravo naminiai gyvuliai (galvijai, avys / ožkos, kiaulės ir arkliai). Nustatyti fragmentiški laukinės faunos (briedžiai, elniai), naminių ir laukinių paukščių bei pavieniai žuvų kaulai.

Kurtuvėnai Manor complex

In 2013, investigations were conducted at four locations in Kurtuvėnai (Šiauliai District, N Lithuania) (Fig. 1). A storeroom foundation (59 m^2) was unearthed on the edges of the Kurtuvėnai market square and the approaches to the church. 238 m^2 was excavated at the site of the coach house, in its vicinity, and along utility line routes, 872 m^2 at the site of old officina building, which was identified in 2011, and 8 m^2 on the power cable route being laid between the stables and the coach house buildings. A total of 1177 m^2 were excavated at the Kurtuvėnai Manor site in 2013.

A 1.8 m thick cultural layer formed from the remains of a demolished clay stove tipped into a pit was discovered in test pit 14A in the town square. The layer contained 38 sherds of rustic pottery, 40 fragments of 'pot-shaped' stove tiles (*Topfkacheln*), fragments of flat and Dutch roof tiles, 15 animal bones, 2 pieces of slag, and 229 burnt clay fragments from a 17th-century clay stove.

Its foundations, 18th–19th-centuries pottery, stove tiles, iron artefacts (Fig. 3), and other household rubbish were unearthed at the coach house site (Fig. 2). The site of an old 16th-century building was discovered below it in the SW part of the coach house. The 30–40 cm thick mixed cultural layer that had formed in it contained three pottery kilns (Fig. 5) and abundant 16th–17th-centuries finds: 'pot-shaped' stove tiles with square and cruciform mouths, ceramic ornaments from a clay stove, rustic and glazed pottery, etc. (Fig. 4). The kilns' fill contained glazed and unglazed 'pot-shaped' stove tiles with stylised blossoms on the bottom, scaled frieze (*Frieskacheln*) – cornice (*Gesimskacheln*) stove tiles, and panel stove tiles (*Blattkacheln*) with a hunting scene (Fig. 6).

The test pits and trench excavated at the utility line sites contained only the remains of 18th–20th-centuries stone paving and foundations as well as individual contemporaneous finds that found their way there with ash and rubbish. Only test pit 20G in the NE part of the coach house contained a 30 cm thick cultural layer with very abundant finds (3 sherds of rustic pottery, 16 of unglazed, 55 of glazed, 1 of faience, 8 of porcelain, 8 of 'pot-shaped' stove tiles, and 245 of panel stove tiles (Fig. 7), and 1 of a Dutch roof tile, 14 nails, 2 cast pot parts, etc.). This was probably a rubbish pit near the house.

An 872 m^2 area was excavated down to a depth of 40–50 cm at the site of old officina (Fig. 8), which was a very large (50 x 15 m (18 m wide with the porch)) building that was oriented NE–SW with a porch at each end on the NW side (Fig. 9). The building had nine rooms, six of them at the SW end (Fig. 10), two at the NE, and an antechamber between them. The diverse finds discovered in the building allow one to state that the old officina was the manor administration office during the period the manor belonged to the Nagurskis family (18th century). It was the site of the steward's living quarters

(well-equipped premises, tile stoves, porcelain and glass vessels (Fig. 13)), monetary operations (coins (Fig. 14), jetons (Fig. 12)), manor guards' living quarters, and a weapons' storeroom (flintlock strikers (Fig. 11), wheels), perhaps guest rooms, and storerooms (lead seals).

12 flint artefacts ascribable to the Upper Palaeolithic – Early Mesolithic, Bronze Age, Iron Age, and even the Modern Age were found in trenches 40–42.

Roma Songailaitė

Mantagailiškio dvaro sodyba

2013 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais Mantagailiškio buvusio dvaro sodyboje (UK 80) (Biržų r.) buvo tęsiami 2012 m. pradėti archeologiniai tyrimai. Apie dvarą žinoma, kad dabartinis vietovardis Mantagailiškis yra kilęs nuo buvusio dvaro savininko pavardės. Montigailų pavardė Biržų apylinkėse sutinkama jau nuo XVI a. 1580 m. Upytės žemionis Povilas Montigaila turėjęs Panemunės dvarelį. Dvarvietė kartografiniuose dokumentuose pažymėta jau XVII a. viduryje. 1645 m. Biržų kunigaikštystės plane pono *Montygaylo* žemės valdos pažymėtos dabartinio Mantagailiškio dvaro vietoje ir prie Pauperių (Biržų r., Pačeriaukštės sen.). Iš įrašų Pabiržės bažnyčios krikšto knygose galima spręsti, kad nuo XVIII a. vidurio Mantagailiškio dvaro savininkai buvo Kušelevskiai. Apie 1840 m. baronai Holsteinai jau minimi kaip Mantagailiškio ir Padaičių dvarų savininkai. Po dvarų parceliacijos apie 1924 m. dvarą valdė baronienė Holsten, Henrikas Holstenas mirė apie 1930 m. Po jo mirties dalį žemės ir baltus rūmus nusipirko Dučinskai. Tarybiniais metais Mantagailiškio dvare buvo gamybinis centras. 1994 m. dvaras sugrąžintas savininkams Dučinskams. Be žemės, grąžinti rūmų griuvėsiai, prastos būklės akmenų tvartas ir patenkinamos būklės lauko akmenų sandėlis. Prieš keletą metų dvarą iš savininkų nusipirko S. Kalkys. Apie buvusį dvarą istorinės žinios palaipsniui pildomos. Apie XX a. pradžios dvarą daugiau žinoma iš gyventojų prisiminimų bei išlikusių fotonuotraukų, o apie XVII–XIX a. pagrindinė informacija gaunama tik iš archeologinių tyrimų. Dar neaptikta dvaro inventorių, trūksta kartografinės medžiagos. Reikia tikėtis, kad po kelerių metų bus sutvarkyta dvaro sodyba, slepianti išsamią archeologinių bei istorinių tyrimų medžiagą.

Nuo 2012 m. pradėtų archeologinių tyrimų tikslas – surinkti informaciją buvusios dvaro sodybos rūmų atstatymo ir teritorijos sutvarkymo projektų rengimui bei dvaro teritorijoje buvusių pastatų lokalizavimui rengiant teritorijos toponuotrauką.

2012 m. žvalgomųjų tyrimų metu buvo iškasta 12 šurfų bei viena perkasa (4) ištiriant bendrą apie 65 m^2 plotą. Atidengiant rūmų nuogrindas ir valant griuvenas rūmų aplinkoje archeologiniai žvalgymai atlikti dar apie 53 m^2 plote. Bendras tirtas plotas 2012 m. siekė apie 118 m^2 (*ATL 2012 metais,* V., 2013, p. 667).

2012 m. žvalgomųjų tyrimų metu nukasus griuvenas išorinėje sienų pusėje, buvo rasta aplink rūmus buvusi 1 m pločio nuogrinda su tvarkingai iš smulkesnių lauko akmenų išgrįstu lataku. Ji funkcionavo nuo XIX a. II pusės rūmų rekonstrukcijos iki I Pasaulinio karo. Nuogrinda gerai išlikusi rūmų Š fligelio R bei V pusėse, o Š pusėje apardyta XX a. 2 dešimtmetyje rekonstruojant rūmus. Iš to laikotarpio rasta mūrinė ūkinės paskirties duobė, išmūryta per rūmų pamatus.

Prie rūmų fasadų kastuose šurfuose ankstyvo kultūrinio sluoksnio nerasta, įžemis pa-